STJEPAN ANTOLJAK

ARHIVSKE ZABILJEŠKE I MARGINALIJE O MARKANTUNU DE DOMINISU

1.

Iako se je vrlo mnogo pisalo o Markantoniju de Dominisu, on ni do danas nije dobio svoju solidnu znanstvenu monografiju.

Jedan od razloga je i taj što bi za takav posao trebalo sistematski i kroz izvjesno vrijeme konzultirati sve moguće arhive, biblioteke i slične znanstvene ustanove.

Da ukažemo kako je to mukotrpan rad, iznijet ćemo niz zabilježaka iz arhiva i biblioteka u našoj zemlji i izvan nje o toj velikoj ličnosti, koja je svojim nemirnim i buntovnim duhom godinama uspješno križala planove papinske kurije.

Tako Historijski arhiv u Zadru, koji je 1975. god. proslavio 350. godišnjicu svoga osnutka, posjeduje veći broj dokumenata o Markantoniju de Dominisu i osobama usko povezanim s njegovim djelovanjem.

U prvom redu u tome arhivu i to među spisima rapske porodice Nimira čuva se nekoliko pisama, koja se odnose na ovoga znanstvenog radnika i njegovu obitelj.

Među njima je i originalno pismo generalnog providura Filipa Pasqualiga, upućeno 15. II. 1601.[1] s njegove galije iz omišaljske luke tadašnjem još senjskom biskupu Markantoniju de Dominisu. Iz njega se vidi da je taj providur bio u prijateljskim odnosima s ovim prelatom, čijeg rođaka Franju de Dominisa s Raba napose citira u tome pismu.[2]

[1] Ovo je pismo datirano s 15. II. 1600. No kako prema more veneto počinje Nova godina 1 III., a naša 1. I., onda taj datum glasi: 15. II. 1601. godine.

[2] Ovo je pismo još 1870. god. objelodanio S. Ljubić, koji je naglasio da ga je 1848. prepisao Iv. Gurato »iz izvornika kod porodice Dominisove u Rabu, sada izgubljena« (S. Ljubić, Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskoga nadbiskupa, Starine JAZU II, Zagreb 1870, 33, 34), što nije točno, jer je njegov original sačuvan među spisima porodice Nimira (Historijski arhiv u Zadru [HAZ], — Documenti che appartenevano alla Famiglia Nimira di Arbe dall'anno 1409 al 1600 I, br. 8 1/2—15. II. 1600).

Među spisima porodice Nimira čuva se i autentičan prijepis oporuke Agostina Capogrossa, sina pok. Nikole, splitskog građanina (od 3. VII. 1594. g.[3]), s kojim je kao i s članovima njegove porodice de Dominis stajao u vezi. U toj istoj arhivskoj zbirci postoji i spis koji se odnosi na parnični spor između Ivana de Dominisa i Pavla i Dominika Benedettija zbog baštine rapske porodice Cernota.[4]

Tu se nalazi i dokumenat, datiran s 12. IV. 1600. u samostanu sv. Franje u Zadru, po kome franjevci u Rabu daju punomoć Franji de Dominisu.[5] Drugom pak spisu, koji je zapravo oporuka Izabele de Dominis, pridodane su i darovnice Marije i Margarete de Dominis u korist njihove braće kao i spisi o nagodbi glede podjele imanja ove porodice, koji se odnose na razdoblje od 1600. do 1737. godine.[6]

Inače među ostalim aktima porodice Nimira iskače pismo Markantonija de Dominisa, sada već splitskoga nadbiskupa, datirano s 12. III. 1609. god. U njemu taj prelat naziva sebe »Comes Pal. Sac. Theo. Doc. Miseratione diuina archiepiscopus Spalat. alias Salonitan. Dalmatię et totius Croatie Primas etc.«[7] Pismo je uputio Nikoli de Dominisu, rapskom i zadarskom plemiću, pitomcu »Collegii Germanici de Alma Vrbe«.[8]

Pored svega ovoga interesantan je i jedan rukopis u ovoj arhivskoj zbirci porodice Nimira pod naslovom »Archivio Antico Zara«, pisan olovkom 19. stoljeća. Između unutarnje strane korica i prvoga lista toga rukopisa je bilješka, pisana tintom a rukom Enrica Böttnera, nekadašnjega arhivista Historijskog arhiva u Zadru, koja glasi ovako: »Dominis Marc'Antonio nacque nell'anno 1566 in Arbe. Fu vescovo di Segna nel 1596. Nel 1612 Arcivescovo di Spalato. Mori nell Settembre dell'anno 1624.« Zatim slijedi sam rukopis, koji nije paginiran, a valjda je iz 17. st. On počinje ovako: »Modo de videtur le hore ac occassu dell'horologgi communi in hore pomeridia e cioè atsronomiche«, a podijeljen je na poglavlja. Pored ovoga tu je još nekoliko rukopisa. Jedan nosi naslov »Excerpta ex Efemeridibus Cipriani Levatii De Directionibus«, koji ima samo 5 strana.

U prvom se rukopisu iznašaju neke table i primjeri za računanje vremena i upotrebljavaju se godine 1653., 1633., 1652. i 1607.

---

[3] Ova je oporuka napisana kada je Ag. Capogrosso bio bolestan, te ju je onda dao sastaviti po splitskom notaru Blandinusu de Blandinis (HAZ-Documenti... I, br. 8).

[4] HAZd—Documenti... I, br. 5-Causa tra il Sr Zuane de Dominis Pauli et Dominico Benedetti per l'eredità Cernotta dal 1517 al 1632.

[5] HAZd Documenti... I, br. 9.

[6] HAZd Documenti... I, br. 10.

[7] I još 4. VIII. 1604. rapski notar titulira Markantonija također s »imperiali auctoritate comite sacri Lateranensis palatii, miseratione Diuina archiepiscopo Spalatensi, Dalmatieque ac totius Croatiae primate et cetera« — to je zapravo marginalna bilješka (Miscellanea I, Zadar 1950, 47, 48).

[8] HAZd Documenti che appertenevano alla Famiglia Nimira d'Arbe dell'anno 1604 al 1713 II, br. 11 1/2.

U drugom se rukopisu također citira 1633., 1634. i 1647. godina.[9] Sve to ukazuje da se većina tih rukopisa u prijepisu ne može pripisati de Dominisu, iako bi prema Böttnerovoj bilješci izgledalo da oni pripadaju tome učenjaku. Možda je ipak među njima jedan, koji bi trebao pregledati i dati svoj sud, stručnjak za takvu vrst znanosti.

I rukopisna ostavština Šime Ljubića, od koje je jedan dio pohranjen u HAZ-u, sadrži priličan broj prijepisa spisa iz Archivio di Stato i Biblioteca Nazionale Marciana u Veneciji, ispisanih rukom samoga Ljubića. Jedne od njih je Ljubić objelodanio u cijelosti ili djelomično u Starinama JAZU II,[10] a drugi dio nije tiskao i ti su spisi sačuvani u njegovoj ostavštini kao prijepisi. Tako nisu publicirani ni prijepisi akata koji se odnose na tzv. heretika Agostina Capogrossa. Te je spise većinom samo ukratko prepričao G. Novak u svome radu »Hereza Agostina Capogrossa, »protestanta«, Splićanina«.[11]

Važni su prijepisi pisama i Marina Garzonija, upućenih mletačkom duždu (1616/7.), u kojima govori o Markantoniju de Dominisu i čak za njega kaže da je heretik (23. III. 1617.). Isto su tako važni Ljubićevi prijepisi tzv. Dispacci di Pietro Contarini Ambas. in Roma (Archivio Veneto filza 90) o dolasku de Dominisa u Rim (20. i 27. IV. 1624.). Važno je i pismo svećenika Domenika Capogrossa, upućeno Nikoli Vitaliju, provincijalnom vikaru za Dalmaciju (17. X. 1619.), u kojem on optužuje Alberta Ferilija, učitelja teologije i propovjednika, da je »factus sectator vestigiorum maledicti Marci Antonii de Dominis olim archiepisi Spalatensis« itd. Ljubić nije objelodanio svoj prijepis pisma Ivana Franje Sagreda upućena iz Venecije Galileju 16. VI. 1612. god., u kojem mu kaže da ne zna da li je Galileo vidio traktat splitskog nadbiskupa (tj. M. de Dominisa: S. A.) o očalama (circa l'ochiale). Isto tako Ljubić nije publicirao »Manifesto di Mons. Ant. de Dominis Arciv. di Spaleto per la sua partita d'Italia« (Marciana Cl. VII, Cod. 1220) od 20. IX. 1616. godine, iako o njemu govori u raspravi »O Markantunu Dominisu Rabljaninu«.[12] Ljubić piše da je taj proglas »u italijanskom i latinskom jeziku još u Mletcih sastavljen i 20 listopada 1616 podpisan«,[13] a 2 proglasa u njemačkom prijevodu,[14] sastavljena od jednoga protestanta u protureformacijskom duhu, da su izašla 1617. godine.[15]

---

[9] HAZd Documenti... I, br. 1.

[10] Zagreb 1870, 1—260.

[11] Zgodovinski časopis (Kosov zbornik) VI—VII, Ljubljana 1953., 596—602.

[12] Rad JAZU X, Zagreb 1870., 110—114.

[13] S. Ljubić, O Markantunu..., Rad JAZU X, 110.

[14] S. Ljubić (o. c., 111) piše da je taj proglas izišao »u fiamanskom jeziku«.

[15] D. Prohaska, Kako se u Njemačkoj dojmio otpor nadbiskupa spljetskog Markantuna Dominisa protiv papinske svemoći (1602—1624). Vjesnik kr. hrvatsko-dalmatinsko-slavonskog arkiva XIV/3 i 4, Zagreb 1912, 287.

Pored toga Ljubić nije izdao i nekoliko pisama iz 1600. i 1601. god., koja se odnose na Dominisa, tada samo senjskoga biskupa.[16]

Kada smo nedavno pregledavali ovu ostavštinu Šime Ljubića našli smo ondje i pismo koje je Rafael Arneri iz Korčule 3. VII. 1863. pisao Ljubiću. U njemu ovaj naglašava da se u posjedu Ostoića iz Blata na Korčuli nalazi rukopis (manoscritto) »sul nostro Dominis«, a on sam ima rukopisni svezak, koji je uvezao u oktav, te taj sadrži osam radnji:

»1. Breve Notizie su Trajano Bocalini.
2. Lettere del d^to^ a Nuzio Pasti su Marco Ant^o^ de Dominis.
3. Sonetti di vario tema e di autori incerti.
4. Abjura dell'eresia del^to^ di Dominis.
5. Memoria istorica sulla présa della Bosina fatta dai Turchi d'Autore anonimo.
6. Elenco di Famiglia più conspicue del Regno di Bosina.
7. Documenti diversi su Giacomo Banisio il vecchio.
8. Composizioni pratiche nella partenze del Conte Veneto di Curzola Marco Bembo, col altre poesie d'altro argomento«.

Osim teme (sadržaja) pod br. 1 i vjerovatno one pod br. 4, sve su druge od jedne ruke — don Jakova Arnerija, što je utvrđeno točnim sravnjavanjem s drugim prijepisima iz sredine 18. st. Na kraju pisma pod br. 2 stoji napisano: »Nota di Matteo Capor. Questa lettera del Bocalini che contiene la vita di Marc'Antonio de Dominis é citata dal Conte Rados Michieli Vitturi nell suo saggio sopra il detto Arcivescovo etc.« Ispred teme pod br. 4 također je stavljena bilješka, vjerovatno od istoga Matije Kapora, koji kaže: »La stampa di ciò si è fatta nel 1623 Rome ex Typographia Rev. Camere Apostolice. .«

Što se tiče Ostojićeva rukopisa Arneri misli da je »sonetto« (sonet), te da je prepisan od izvjesnog Ivana Serillo, javnoga notara u Blatu, umrlog 1819. godine.[17]

I spisi Rapskog arhiva, koji je danas pohranjen u HAZ-u, na više mjesta donose podatke o Markantoniju de Dominisu i njegovu boravku na Rabu u drugoj polovici srpnja i početkom kolovoza[18] 1604. godine.[19] Tom je prilikom de Dominis stanovao u Rabu u svojoj očinskoj kući (»in aedibus nostris paternis«), odakle je pisao Jurju Rogutiću, senjskom arhiđakonu i vikaru, kako je prešao na stolicu splitske nadbiskupije. Iz Raba se živo interesirao za Senj i tamošnje crkvene prilike i njegov stari statut. Iz ovoga istoga mjesta

[16] HAZd, Rukopisna ostavština Šime Ljubića-kutija 6, br. 10, 1. 1, 9, 10, 21—23, 26—29, 35, 36, 30', 57, 61, 61', 74, 77, 81, 82, 84, 85', 89.

[17] HAZd, Rukopisna ostavština Šime Ljubića, kutija 6, br. 10, 1. 72—73.

[18] Gl. i Miscellanea I, 47—49 (Rab. 4. VIII. 1604).

[19] Kao senjski biskup on je i prije toga boravio na Rabu: 2. III., 24. V., 3. i 8. VI. 1601., te 1. 4., 8., 21. II., 7. IV. 1602. (S. Ljubić, Prilozi..., Starine JAZU II, 34, 36, 37, 60—62, 64).

uputio je nekoliko listova crkvenim ličnostima u gradu Senju, te je jamčio da je Juraj de Caris, gojenac ilirskog kolegija u Loretu, inače manzionar splitske metropitanske crkve, svećenik najuzornijega života, ili je pak izdavao razne bule za nekoliko senjskih klerika i slično.[20]

Iz spisa od 16. VIII. 1604. god. saznaje se da se njegova ljubimica (sua vezza) Francescina, kćerka Franje de Dominisa pok. Ivana, imala zamonašiti u samostanu sv. Andrije na Rabu.

Inače je rapski notar od 1582 do 1606. god. bio Kristofor de Dominis, Markantunov rođak, koji je uz ostalo sastavljao i oporuke i druge notarske ugovore.[21]

U HAZ-u se čuvaju i stare rapske matice rođenih, nažalost tek od 1578—1580, i krštenih od 1569 do 1610. godine. U prvoj je matici pod 22. II. 1579. zapisano da je rođena Orsolina, kćerka onog Kristofora de Dominisa pok. Grisogona, a pod 3. XII. 1579. Jeronima, kćerka Franje de Dominisa pok. Dionizija, te pod istim ovim datumom Ursulina, također kći toga Franje.[22]

U drugoj matici (krštenih) pod 22. V. 1586. upisano je da je kršten Ivan Paskval, sin Kristofora de Dominisa pok. Grisogona, a pod 22. X. 1588. Cecilia, kćerka toga Kristofora.[23]

Razne, iako rijetke podatke, ima o Markantunu de Dominisu i Splitski arhiv, koji se danas nalazi inkorporiran u HAZ-u.

Tako 1. IV. 1605. Markantun de Dominis u svojstvu splitskog nadbiskupa ovjerava prijepise dviju papinskih bula (1583. i 1605.),[24] a 1606. se citira Markantonije i njegov nećak Ivan de Dominis, sin Franje, rapskog plemića, u vezi nekog novca i porodice Capogrosso.[25]

Napose je važan podatak od 23. VII. 1608. god. o nadbiskupskim posjedima i kolonima u okolici Splita i njihovim podavanjima, o čemu su morali dati svoje izjave i pojedini svjedoci.[26]

Također 15. VIII. 1608. de Dominis daje izjavu u svojstvu splitskog nadbiskupa u pitanju prihoda crkve sv. Anastazije,[27] a 9. XI. 1609. upućen je ovom prelatu prijepis isprave iz 1499. god. u vezi zemljišta tamošnjih redovnika sv. Dominika, koju je s originala prepisao Ivan de Dominis, javni notar »Imp. auctoritate« i »curiae archiepiscopalis Spalat.« s originala, i na prijepis stavio notarski žig (DID sa grofovskim krunama i dvije orlovske glave).[28]

[20] HAZd, Rapski arhiv· kutija 14—XLVI(37), Acta Christ. de Dominis 1582—1606, 19, 19', 20, 20', 22, 22', 23, 23'—18, 23., 25. VII., 16. VIII. 1604.

[21] HAZd, Rapski arhiv, kutija 14—XLVI(37), 1. 16, 22, 23' i t. d.

[22] HAZd, Rab—Matice rođenih 1578—1580—Inv. br. 946, 1. 15.

[23] HAZd, Rab—Matice krštenih 1569—1610—Inv. br. 969, 1. 32, 42'.

[24] HAZd, Splitski arhiv (SA) — sv. 189 (kutija 188) — 1605—1606 — sveščić 21, 1. 3—21.

[25] HAZd, (SA) — sv. 189 (kutija 188) — 1605—1606—sveščić 22, 1. 3—12'.

[26] HAZd, (SA) — sv. 190 (kutija 189) — 1607—1609—sveščić 4, 1. 1556—1563.

[27] HAZd, (SA) — sv. 190/191 (kutija 190) — 1607 — 1609—sveščić 18. 1. 491.

[28] HAZd, SA — sv. 194 (kutija 194) — 1608—1613—sveščić 7.

Uporedo s ovim spisima u istom Splitskom arhivu ima dosta i izvornih podataka o članovima porodice Capogrosso, pa tako naravno i o Augustinu i još nekim tamošnjim osobama kao npr. o de Dominisovu protivniku advokatu dru Matiji de Albertiju i Dujmu Urmaneu,[29] s kojima je Markantonije saobraćao na ovaj ili onaj način.[30]

Interesantan je i prijepis povelje od 15. I. 1573. (iz kraja 18. st.), koji je pohranjen u Naučnoj biblioteci u Zadru.[31] U njemu se imenuje Matija de Dominis iz Raba, koji izjavljuje nešto u ime svoje žene Angeline, kćeri pok. Zakarije Cimetića, zadarskoga građanina, a u vezi nekoga posjeda.

Nadalje bi bilo potrebno pregledati i Kaptolsku biblioteku u Zadru, koja je danas gotovo nepristupačna i nesređena, i vidjeti što je s ostavštinom pok. kanonika Ivana Gurata, Rabljanina, on je načinio nekoliko prijepisa povelja koje se odnose na Markantonija. Isto bi tako bilo vrijedno saznati što se dogodilo s arhivom porodice de Dominis na Rabu. Inače ima dosta izvornih podataka o de Dominisu i u Nadbiskupskom arhivu u Splitu, koji i onako nije dovoljno proučen. U Kaptolskom pak arhivu u Splitu pod br. 122 A na str. 155—168. nalazi se »Marcus Antonius de Dominis Archiepiscopus Spalatensis sui reditus ex Angli consilium exponit Romae Ex Typographia rev. cam. Apostolice 1623«, a na str. 169—173 a nalaze se prijepisi Markantonijevih pisama trogirskom biskupu (23. III. 1613.) kao i ovoga njemu (Trogir, 15. XII. 1613.). Na str. 174—176 a pak ima: »Relatio status ecclesie Metropol. Spalat.« (Split, veljača 1609.) u obliku de Dominisova pisma papi.[32] U istom arhivu postoji i isprava Markantonija de Dominisa (Split, 20. VII. 1606.) sa slomljenim pečatom,[33] a u Historijskom arhivu u Rijeci čuva se u prijepisu jedna odredba Markantonija, splitskoga nadbiskupa i primasa Dalmacije i Hrvatske, glede ubiranja desetine biskupske mense na Trsatu.[34]

Isto tako nije pregledan ni tzv. arhiv de Dominisa, koji je čuvao pok. Gogala u svojoj kući u Šibeniku, gdje je u tamošnjem muzeju bio službenik. Poznato nam je da je i pok. Ivan Mirjev de Dominis, koji je svojevremeno bio istaknuti glumac Hrvatskog narodnog ka-

[29] Protiv Urmaneove zamisli da sagradi nešto što imanju splitske nadbiskupije opro se Markantonije još 1602. kao »arcivescovo di Spalato designato« (Š. Ljubić, Prilozi..., 70, 71.).

[30] HAZd, SA—sv. 186 (kutija 182) — 1601—1606—sveščić 18/V, 1. 4, 4'; sv. 187 (kutija 183) — 1603—1612—sveščić 1, 1. 13 (29. VIII. 1599.), 16 (17. VI. 1611.), sveščić 3, 4; sv. 191 (kutija 191) — 1608—1609—sveščić 53; sv. 192 (kutija 192) — 1608—1611—10. IX. 1608; sveščić 10 (21. V. 1609.); sv. 195 (kutija 198) — 1609—1610 sveščić 4/V (27. I. 1610). i t. d.

[31] Mss 177/IX (11182/IX) br. 7.

[32] Kaptolski arhiv u Splitu (KAS) — Br. 122 A.

[33] KAS — Kasa D—Br. 668, br. 18.

[34] Historijski arhiv u Rijeci, Libro di notifiche di Fiume — 1607—1609— br. 95, 50—50'.

zališta u Zagrebu, smatrajući se potomkom ove porodice i čak rođakom Zrinskih i Frankapana,[35] imao neke dokumente o toj svojoj porodici.

Od stranih arhiva o Markantoniju postoje 2 dokumenta, koji su pohranjeni u Državnom arhivu u Firenzi pod »Le carte Strozziane«,[36] a u Vatikanskom Tajnom arhivu pod »Vescovi« također ima podataka o tome crkvenom velikodostojniku.

Svakako, unatoč Ljubićevim ispisima, nije dovoljno i sistematski istražena o Markantoniju ni sva ona građa koja se nalazi u Archivio di Stato i Biblioteca Nazionale Marciana u Veneciji, a da se i ne govori o materijalu smještenom u Državnom arhivu i British Museumu u Londonu, te i u Nacionalnoj biblioteci u Parizu. Koliko takve vrste građe ima u arhivima i sličnim ustanovama Graza, Beča, Praga, Basela pa i Heidelberga, ne može se ništa konkretno reći, jer se naši znanstveni radnici za nju do sada nisu interesirali.

Svakako bi rezultati istraživanja bili vrlo zanimljivi i iznijeli bi na vidjelo mnogo novoga o životu i radu Markantonija de Dominisa.

2.

Kada se pročita životopis Markantonija de Dominisa, koji je 1870. god. napisao Š. Ljubić, a onda i neke kasnije radove o njemu, izgleda da je o tome nadbiskupu sve jasno i da ne treba gotovo nikakvih ispravaka, nadopuna i pitanja.

Međutim nije tako.

Prvo je pitanje kada je zapravo rođen i kada je umro.

Sve do izlaska Ljubićeva rada o Markantoniju de Dominisu držalo se da je ovaj rođen 1566. godine.[37] Tada je (1870.) Ljubić upozorio na portret toga prelata koji se nalazi u njegovoj knjizi »De Republica Ecclesiastica«, tiskanoj u Londonu 1617. godine, gdje se čita »aetatis 57, anno 1617« i to bi — po Ljubiću — »svjedočilo da se rodio g. 1560., a ne 1566., kako se obično bilježi«.[38]

---

[35] »Un Dalmata« izdavajući 1863. god. svoj hronološki pregled historije Dalmacije piše za Markantonija de Dominisa iz Raba da je rođen iz odlične porodice koja vuče podrijetlo od Frankapana. (Prospetto cronologico della storia della Dalmazia con riguardo alle provincie slave contermini, Zara 1863, 274).

[36] Le carte Strozziane del R. Archivio di Stato in Firenze inventario, serie prima, vol. I—Indici, Firenze 1918 (na pisaćoj mašini), 136, 141.

[37] Čak Alfred von Reymont (Beiträge zur Italienischen Geschichte VI, Berlin 1857, 315) stavlja da je roden 1556. godine na Rabu, a Antonio Fenzi u 1565. (Biografie d'Illustri Dalmati. Marcantonio de Dominis. Gazzetta di Zara, Zara 1836, No 12, str. 46).

[38] S. Ljubić, O Markantunu de Dominisu Rabljaninu. Rad JAZU X, 2, bilj. 1.

Unatoč tome A. Bacotich, koji je dobro poznavao svu literaturu o tome učenjaku i crkvenom velikodostojniku, stavlja da je rođen 1566. u Rabu, od patricijske porodice, koja je po nekima poticala od Frankapana.[39] I Đ. Körbler datira njegovo rođenje 1566. godinom,[40] a M. Breyer u Hrvatskoj enciklopediji piše da je rođen 1560.[41] Tako stoji i u Enciklopediji Jugoslavije.[42]

Međutim se iz spisa »Memoriale« od 21. XII. 1624. (Rim), koji je Ljubić pronašao u Parizu, vidi da je de Dominis kada je umro u rujnu 1624. god. imao »oko 65« godina (di età d'anni in circa 65«).[43]

U najnovije doba (1975.) Nikola Bulat, kada piše o de Dominisu, iznaša kako se u mnogima starijim i novijim domaćim i inozemnim člancima najčešće kao godina njegova rođenja stavlja 1566., a da autori »ne navode izvore odakle su taj podatak uzeli«. No danas se može »sa sigurnošću reći, da je Dominis rođen 1560. god.« i »o tome imamo dva dokumenta«. Prvi se nalazi »u njegovu glavnom djelu »De republica ecclesiastica« i »ovaj je podatak siguran, jer je djelo tiskano pod nadzorom samoga Dominisa«. Drugi je dokumenat u »Arhivu Družbe Isusove čiji je bio član«. Naime u trogodišnjim katalozima godine 1590. piše da je tada »Marko Antun de Dominis, Dalmatinac, Rabljanin, star 30 godina«, a u katalogu iz g. 1593. da ima »32 godine«. Prema Bulatovu mišljenju on je na osnovu onoga izvornoga podatka iz 1590. »rođen god. 1560.«, a na osnovu drugoga iz 1593. »izlazilo bi da je rođen 1561.«. No Bulat misli »da ovaj podatak nije u suprotnosti s gore navedenim podacima, jer se vjerojatno misli da ima navršene 32 godine«. Uz to je i pitanje »u kojem je mjesecu rođen i kada je ovaj podatak zapisan, pa je Dominis stvarno god. 1593. mogao imati 32 god. u vrijeme kad je podatak zapisan, iako je rođen 1560.« Stoga Bulat sa »sigurnošću« zaključuje »da je Dominis rođen 1560. godine.«[44]

Prema svima ovima starijim i najnovijim izvornim podacima preteže mišljenje da je Dominis rođen 1560. godine. No kako mi ne znamo u kojem je mjesecu rođen i u kojem je mjesecu (i danu) 1590. i 1593. godine bio podatak o njegovim godinama zapisan, mi možemo pretpostaviti da je taj prelat mogao biti rođen i u 1559., i to u drugoj polovici te godine. Znači on je 1590. imao navršenih 30 godina, 1593. 32 i išao u 33., a 1617. punih 57 godina.

Dakle, vjerovatnija je kao godina njegova rođenja 1560. Ali se iz već navedenih razloga može kazati da to može biti i 1559. godina!

---

[39] A. Bacotich, Marc'Antonio de Dominis. Archivio storico per la Dalmazia a. II, vol. IV, fasc. 20, Roma 1927. 66.

[40] St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Zagreb. I/543.

[41] Hrvatska enciklopedija. Zagreb, V, 1945, 188.

[42] 3, Zagreb 1958, 52.

[43] S. Ljubić, Prilozi..., Starine JAZU II, 218.

[44] N. Bulat, Neka sporna pitanja o de Dominisu. Crkva u svijetu X/2, Split 1975, 102, 103.

Što se tiče njegove smrti, i o tome se datumu raznoliko piše. Ljubić stavlja kao dan smrti »8 rujna« 1624. godine.[45] Bacotich samo piše da je umro 1624. u 58. godini života,[46] Đ. Körbler čak »21/12. 1624.«,[47] M. Breyer: 8. IX. 1624,[48] a tako i Enciklopedija Jugoslavije,[49] dok Bianchi-Giovini (Biografia di Fra P. Sarpi II, 337) piše da je završio život otrovan *9. IX. 1627. godine* (S. A.).[50]

Međutim, mletački poslanik Petar Contarini, koji je bio akreditiran u Rimu, javlja 14. IX. 1624. svojoj vladi da je umro prirodnom smrću i to prije neki dan (l'altro giorno).[51] U onom tzv. »Memoriale« od 21. XII. 1624. (Rim) naprosto stoji da je de Dominis umro »nel mese di settembre di quest' anno 1624.« Mletački plemić Andrea Vittorelli, službenik u kući mletačkog kardinala u Rimu, 14. IX. 1624 samo piše da je umro od groznice (di febre), pošto se je pokajao. Jedan pak anonim obavješćuje iz Rima nekog monsignora[52] kako se krajem kolovoza de Dominis razbolio od groznice, 5. IX. je čak učinio oporuku, 9. IX. tj. u nedjelju, da je umro u 4 sata noću, dok je u 6 sati njegov leš otvoren po liječnicima. Neki pak Fabbri piše Galileju iz Rima, također 14. IX. 1624., da je splitski nadbiskup »ivit ad plures«, tj. pošao k pokojnicima 8. u 4 sata noću u Anđeoskoj tvrđavi: umro je 9. dana (nono giorno) od zle groznice, u 6 sati je odatle prenesen, a otvaranju lešine prisustvovao je i sam Fabri.[53]

U lažnome pismu Traiana Boccalinija[54] Mutiju Pastiju u Salerno, (o. 1624.), koje je možda napisao njegov sin Ridolfo, prelat na papinskom dvoru u doba kada je de Dominis bio zatvoren u Rimu, kaže se da je taj nadbiskup umro u starosti od 60 godina.[55]

Već se iz ovih izvornih podataka raznolike vjerodostojnosti zapaža da kao citirani datum de Dominisove smrti prevladava 9. IX. 1624. godine, samo ne u nedjelju, kako to piše onaj anonim, jer je navedeni blagdan padao na 15. IX., nego u ponedjeljak!

---

[45] S. Ljubić, O Markantunu..., Rad JAZU X. 156.
[46] A. Bacotich, o. c., Archivio..., a. II, vol. IV, fasc. 20, 77.
[47] St. Stanojević, o. c. I, 543.
[48] Hrvatska enciklopedija V, 188.
[49] 3, 52.
[50] S. Ljubić, O Markantunu..., bilj. 1. 157.
[51] S. Ljubić, Prilozi..., Starine JAZU II, 218, 213.
[52] S. Ljubić (Prilozi..., Starine JAZU II, 213) datira ovaj list s 8. IX. 1624., iako u njemu taj anonim stavlja kao datum Markantunove smrti 9. IX.
[53] S. Ljubić, Prilozi..., Starine JAZU II, 213—215. »..Addunt Mss libri Sacri Collegii: in Ecclesia Minervae perlecto processu M. Antonij de Dominis antea Archiep. Spalatensis, qui die 9 Septembris in arce S. Angeli carceri mancipatus obierat, ad combustationem condemnatus...« (Theotini Eupistini de doctis catholicis viris qui Cl. Justino Febronio in scriptis suis refractandis ab anno MDLXXX, laudabili exemplo praeiverunt liber singularis. Editio prima Veneta. Venetia MDCCXCI, 139).
[54] Naime, po Ljubiću, koji je za to iznio izvorni podatak, ovaj Boccalini se otrovao još 26. XI. 1613. godine (S. Ljubić, Prilozi, 219, bilj. 1).
[55] S. Ljubić, o. c., 259.

Isto bi se tako, da nema izvornih podataka da je Markantonijev otac bio doktor obiju prava Hieronim,[56] moglo također pasti u sumnju. Naime u navedenom »Memoriale« od 21. XII. 1624. stoji da je sada već pokojni Markantonije bio sin »Girolamo de Dominis«, što je točno, a u onom tzv. Boccalinijevu pismu Mutiju Pastiju (s. d.) piše da mu je otac bio Filip.[57]

Iduće je pitanje: kakve je vrste heretika de Dominis bio tj. da li pristaša luteranstva ili kalvinizma?

Poznato je iz izvora, koje je u velikom broju donio S. Ljubić, da je Luterova vjera ili luteranstvo i u Veneciji i u mletačkim kopnenim gradovima našao dosta pristaša, protiv kojih je mletačka vlada pažljivo postupala. Ovih pristaša luteranstva bilo je i u Istri, tj. po njezinim gradovima i mjestima, te po cijeloj Dalmaciji (kopno i otoci), a napose u Splitu i Zadru (1556.), gdje su se širili spisi, napisani na hrvatskom jeziku, upereni protiv katoličke vjere.[58]

Iz svih tih dokumenata, koji se u nekoliko svezaka nalaze pohranjeni u Državnom arhivu u Veneciji, a koji nisu sasma proučeni, vidi se da je tzv. sv. Oficij vodio procese protiv pojedinaca i iz Istre i iz Dalmacije, optužujući ih za »luteranismo«, tj. luteranstvo,[59] o čijem razvoju i širenju, napose u Dalmaciji, i danas vrlo malo znademo.[60]

Farlati je našao u nekom rukopisu, koji je bio pohranjen kod Stjepana Ferrarija, franjevca u Splitu, da o Dominisu piše ovo: »..Dalmatiae semper Catholicam fidem tenuerunt, licet M. Antonius de Dominis Archiepiscopus Spalatensis a fide aberravit, cotraria praedicans, unum homunculum, unam foemellam non invenit, quae ipsum secuta sit in errore contra Catholicam fidem; immo ei praedicandi contra dogmata fidei Catholicae in templo Metropolitanae Ecclesiae Spalatensis responsum fuit: Mentiris in gutture«.[61]

---

[56] Tako u grbovniku svoje porodice, koji je sam Markantonije sastavio o 1600. god. kao administrator senjske i modruške biskupije, kaže za sebe da je sin Hieronima (S. Ljubić, O Markantunu..., 2, bilj. 3) a 1604. u jednom se spisu navodi prelatov otac, ali već kao mrtav (Miscellanea I, 47, 48).

[57] S. Ljubić, Prilozi..., 218, 232.

[58] S. Ljubić, o. c., 98—101.

[59] HAZd, Ostavština Šime Ljubića, kutija 6, 1. 37—39, 100, 101' i t. d.

[60] A. Cronia piše da »Le notizie che concernono la penetrazione del protestantismo in Dalmazia sono anche scarse. È vero, si, che questo argomento è piuttosto inesplorato, pure il Murko lo averbbe potuto lumeggiare più efficacemente...« (A. Cronia, M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven (il significato della Riforma e della Controriforma per la vita spirituale degli Slavi Meridionali), Prag — Heidelberg 1927, p. 184 (Estratto da »Slavia«, Anno IV, fasc. 3—4, Anno V, fasc. 1—4). Atti e memorie della società dalmata di storia patria II, Zara 1927, 196). Međutim, Murko se uopće nije dotakao prodora protestantizma u Dalaciju, nego je svu svoju pažnju posvetio protureformaciji u toj zemlji (Gl. M. Murko, o. c., Slavia IV/3, Praze 1925, 499—522, IV/4 (1926), 684—719, V/1—2 (1926), 65—99, 277—302, V/3, 4 (1927), 500—534, 718—744). Što se pak tiče Cronije, Murkova recenzenta, on krivo citira i sveske i godine časopisa »Slavia«.

[61] D. Farlati, Illyricum Sacrum III, Venetiis 1765, 500.

Od svega ovoga S. Ljubić piše da Farlati kaže »da je jednom pripovjedajući u crkvi« de Dominis »nješto izvukao, što se katoličkom naukom ne slagalo, te ga je u isti tren njeki kanonik, ustavši sa svoga sjedala, napao s besjedom: mentiris in guture«. Iznoseći ovaj podatak iz Farlatija, a ne navodi gdje se i u kojem svesku nalazi, dodaje Ljubić: »Jezuvitska basna. Izvori o tom ni slovca ne znadu«.[62]

Već citirani Alfred de Reymont (1857.) iznaša da je de Dominis kao splitski nadbiskup u ono doba, kada je fra Paolo Sarpi bio u opoziciji protiv papinske stolice, naginjao kalvinističkom mišljenju (zu calvinistischen Meinungen),[63] tj. nauci. Pod onom slikom, gdje je prikazan portret Markantonija, izrađen 1617. god. kaže on za sebe: »..Sum Christianus, Catholicus«.[64] Naime, čak u regestu one poslanice gdje se iznosi kako je Pasti pisao Trajanu Boccaliniju dugo pismo stoji da je molio da ga obavijesti kako je splitski nadbiskup Markantonije de Dominis prešao iz katoličke vjere na kalvinsku i povratio se u Rim, te da mu je Boccalini dao o tome i svoj odgovor, u kojem Dominisa naziva samo heretikom i da je pao u heretičku zabludu. Komentirajući ovo pismo, a napose onaj pasus »kako je M. A. Dominis prešao na kalvinizam i opet se u Rim povratio«, S. Ljubić to ničim ne pobija osim što negira i dokazuje da autor toga lista nije Trajan nego njegov sin Ridolfo.[65]

Kada fra Filip Faber Faventinus, profesor padovskog sveučilišta, piše kardinalu Marcelu Lantesu (Padova, 27. VIII. 1619.) da se začudio, pročitavši de Dominisovu knjigu »de republica ecclesiastica«, kako je taj šezdesetgodišnjak (sexagenarius: S. A.),[66] koji se izdaje za filozofa i teologa, pao u toliko sljepilo i tvrdoglavost da prezire katoličku crkvu, u kojoj je odgojen, te je otišao u herezu. Tom prilikom govori i o Luteru i Kalvinu, ali ipak s izvjesnim poštovanjem.[67]

Interesantno se upoznati kako se naši pisci 16. i 17. st. odnose prema ovim ličnostima i njihovoj nauci. Zadarski književnik Šime Budinić (1530—13. XII. 1600.) kaže da na Kalvina pljuju, a da za Lutera »ne znadem, ni znah, ni hoću znati«. Inače on pozna i »viru eretičarsku« i »eretičarstvo«, te libre eretičke i izraz »eretik«. Pjesnik Juraj Baraković (1548.—1628.) u »Vili Slovinski« naziva »Lutera« prokletim. Franjo Glavinić (1585.—1652.) stavlja s Arijem Kalvina pod »krive naučitelje«. Jerolim Kavanjin (1641.—1714.) samo imenuje Lutera i Kalvina, Filip Lastrić (1700.—1783.) pak zove Kalvina »opakim«, a Andrija Kačić Miošić (1704.—1760.) prigovara onome

[62] S. Ljubić, O Markantunu..., 90, bilj. 1.
[63] Isti, o. c., 97.
[64] Isti, o. c., 122.
[65] S. Ljubić, Prilozi..., 219, 232, 260, 259, 219, 220, bilj. 1.
[66] I ovaj izvorni podatak ukazuje da bi de Dominis mogao biti rođen još 1559. godine!
[67] S. Ljubić, Prilozi..., 186, 187.

koji nema »vire ni zakona, već Kalvina« štuje »kano Boga«.[68] Matija Divković (1563.—1631.) zna za »lutere eretike«, koje Glavinić zove »luterani«. Luteranima ih naziva i Šime Kožičić Benja (o. 1460.—1536.), Bartolu Kašiću (1575.—1650.) su »poluvirni luterani«, a Ivanu Ančiću ili Aničiću (o. 1600.—1685.) »luterani, kalvinisti, arijani« jedno su isto.[69]

Š. Budiniću je »nevirnik, eretik ili poluvernik,« a Franji Glaviniću »Kalvin, Luteran i ostali heretici« jedno te isto.[70]

Sve ovo izloženo ukazuje da je i danas složeno pitanje da li je Markantonije bio samo »heretik«[71] u smislu onoga mišljenja koje je tada vladalo u crkvi ili je pak bio i sljedbenik Kalvinove ili Luterove nauke, a ako jest, kada se je jednoj od njih priklonio.

Pored ovog vrlo važnog pitanja[72] mogu se postaviti i još druga brojna, koja se tiču ove ličnosti. Tako, npr. mi ne znamo koliko je Markantonije imao braće i sestara. Jedan mu se brat zvao Nikola de Dominis, čiji je sin bio Melkior, mletački proizvođač ogledala, koji je stanovao u Veneciji. Taj mu je brat još živ 1616. godine. Ovome Melkioru bio je rođak Kristofor de Dominis iz Raba, gdje je živio Franjo de Dominis, valjda također Markantunov brat. Prema tome je spomenutome Melkioru Markantonije bio stric (barba) kao i Frančeskini, kćeri brata mu Marka Negra, a supruzi Ivana Bartolija pok. Andrije de Lucignana, pravnika (causidicus) u duždevoj palači u Veneciji, u kojem je gradu taj prelat imao i drugih srodnika.[73]

Svakako bi i to trebalo dobro istražiti.

Nadalje se interesantno zapitati zašto se Markantonije 1616. god. na svome putu po Italiji (već u Padovi) dao nazivati: Marin Lukari Dubrovčanin.[74]

---

[68] Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb, JAZU, 1892—7, IV, 780, VI (1904—1914), 229, III (1887—1891), 31, IV, 780.

[69] Rj. JAZU VI, 229.

[70] Rj. JAZU III, 31, 593.

[71] Bulat u svome radu ukazujući na neke činjenice ukazuje da de Dominis nije prešao na anglikanizam. Napose se za dokaz služi izjavama samoga Markantonija, koji 1617. god. izjavljuje da je »katolik«, 1622. da je otišao u Englesku »... ne da javno« ispovijeda »nikakvu herezu«, a u dva rukopisa koji se nalaze u Vatikanskoj biblioteci govori se o njegovu odreknuću od hereze i zabluda, dok u trećem kako je na ispitivanju u Rimu izjavio da »i sada misli ujediniti rimsku crkvu sa heretičkim protestantima«, jer vjeruju iste temeljne istine. »Iz ovih je izjava bilo jasno«, zaključuje Bulat, »da je ponovo upao u herezu, dotično da nije odstupio od svog mišljenja«. (N. Bulat, o. c., 110, 111, 112, 113, 115). Prema tome on je svakako bio »heretik« i naginjao je, kako se vidi iz novoobjelodanjene izvorne građe, više protestantima nego li kalvinistima.

[72] Naime, kako vidimo, luteranstvo ili kalvinizam u Dalmaciji i u nekim njezinim gradovima nije u našoj historiografiji obrađeno ni u pojedinostima ni u cjelini.

[73] S. Ljubić, Prilozi . . ., 156—161.

[74] S. Ljubić, o. c., 155.

Svakako je jasno da se Markantonije de Dominis nije ćutio Slavenom, tj. Hrvatom već Romanom. On je, kako svi izvorni podaci pokazuju, bio mletački čovjek i odan mletačkoj vladi, njezinu interesu služio i na njezinu korist radio. Naročito je bio u odličnim odnosima s Filipom Pasqualigom, generalnim providurom »da mar in culfo«, za što imamo velik broj podataka.[75] Njegov odnos prema Austriji dovoljno je jasan, a tako i prema uskocima,[76] ali zato ne i prema susjednim turskim vlastima i prema franjevcima u Bosni, na koju je kao splitski nadbiskup htio proširiti svoju jurisdikciju.

Isto tako nam nije jasan njegov stav kao primasa Dalmacije i čitave Hrvatske prema ostalim biskupima i nadbiskupima u Dalmaciji, te kao istaknutog pisca-filozofa i teologa prema tadašnjim znanstvenim radnicima i književnicima u dalmatinskim gradovima (napose u Zadru).

Također nije poznato ni kakvo je držanje zauzimao prema tzv. oslobodilačkim pokretima na Balkanu, pri čemu su igrali vidnu ulogu razni avanturisti, potpomagani od malih talijanskih vladara i papinskog dvora.

I na kraju Markantonije se nije, koliko nam je poznato, potpisivao ili zvao Gospodnetić, kakav mu naziv u zagradi uz prezime de Dominis daje Ljubić,[77] već uvijek samo »de Dominis«. Naime samo porodica de Dominis na Braču imala je to slavensko prezime »Gospodnetich«[78] i nijedna druga ni na Rabu ni u Splitu, a pogotovo ne ona u Zadru.

---

[75] S. Ljubić, o. c., 29, 32, 33, 40, 41 i t. d.

[76] Gl. o tom Gl. Stanojević, Senjski uskoci. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1973, 178, 185—188, 191—196, 198—201, 203, 204, 206, 207, 230, 232, 291.

[77] S. Ljubić, O Markantunu..., 2.

[78] Fr. Heyer von Rosenfeld, Wappenbuch des Königreiches Dalmatien. Nürnberg 1871. 111.

ARCHIVAL MARGINAL NOTES ON MARKANTUN DE DOMINIS

Summary

The author first presents individual original notes from our and foreign archives and libraries on the personality of Markantun de Dominis. After which he discusses the years of his birth and death and whether he was a Calvinist or a Lutheran — subjects with which no one of our scientific workers in Dalmatia has so far been concerned, either in entirety or in individual details, although the material is plentiful. At the end of the article the author presents the characteristics of his national feelings and stresses that it would be necessary to clarify his attitude to the then Turkish Bosnia (authorities and the Franciscans), and also to the so-called liberation movements in the Balkans, along with the asserition of the author that Markantun always used to call himself »de Dominis« and not simultaneously »Gospodnetić«, as Šime Ljubić would have it.